

Μαρίνα Βρέλλη-Ζάχου

και

Νάντια Μαχά-Μπιζούμη

**Από τον «τόπο εκκίνησης» στο «μουσειακό τόπο»:
Θασιακά ενδύματα του 19^{ου} και των αρχών του 20ού αιώνα
σε μουσειακές συλλογές των Αθηνών**

(υπό δημοσίευση στο περιοδικό ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ)

Μαρίνα Βρέλλη-Ζάχου και Νάντια Μαγά-Μπιζούμη

Από τον «τόπο εκκίνησης» στο «μουσειακό τόπο»: Θασιακά ενδύματα του 19^{ου} και των αρχών του 20ού αιώνα σε μουσειακές συλλογές των Αθηνών*

I. Εισαγωγικά

Οι ελληνικές τοπικές ενδυμασίες είλκυσαν το διασωστικό ενδιαφέρον νεοϊδρυθέντων μουσείων και φορέων των Αθηνών κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού (παράλληλα και με τα πρώτα μελετητικά ενδυματολογικά ενδιαφέροντα).¹

Η συγκέντρωση τοπικών ενδυμασιών, -μαζί με τη συγκέντρωση υφαντών και κεντημάτων καθώς και άλλων έργων των λαϊκών τεχνών-, αποτέλεσε βασική προτεραιότητα της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος (έτος ίδρυσης 1882), του Λυκείου των Ελληνίδων (1910), του Μουσείου Ελληνικών Χειροτεχνημάτων (1918, σήμερα Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης), και του Μουσείου Μπενάκη (1931), όπως φαίνεται και στα καταστατικά της ίδρυσής τους².

*Η εργασία πρωτοπαρουσιάστηκε στο 6^ο Συμπόσιο Θασιακών Μελετών «Η Θάσος διά μέσου των αιώνων: Ιστορία – Τέχνη – Πολιτισμός», Θάσος 17/19 Σεπτεμβρίου 2011.

¹ Βλ. ενδεικτικά ορισμένα από τα πρώτα δημοσιεύματα που πραγματεύονται ενδυματολογικά ζητήματα και συναφή προς την ένδυση ζητήματα κατά τον 19^ο αιώνα (με χρονική σειρά δημοσίευσης): Ι. Δε-Κιγάλλας, «Περί ενδύματος των Ανατολικών και Δυτικών κληρικών», *Πανδώρα*, 12 (1861-1862), σ. 204-205, Α. Γ. Πασπάτης, «Βραχεία σημειώσεις περί υποδημάτων», *Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας*, 2 (1885-89), σ. 325-329, Ανώνυμο, «Περί χειροκτίων», *Ημερολόγιον της Εφημερίδος των Κυριών*, έτος Β' (1889), σ. 75-77, Μαρία Στοπ., «Η ριζική μεταρρύθμισις της γυναικείας ενδυμασίας», *Ημερολόγιον της Εφημερίδος των Κυριών*, έτος Ε' (1892), σ. 120-124, Αντώνιος Μηλιαράκης, «Περί φεσίου», *Εστία* (1893), β, σ. 113-115 και 145-148, Εμμανουήλ Μανωλακάκης, *Καρπαθιακά, περιέχοντα την τοπογραφίαν, ιστορίαν, περιγραφήν, αρχαιολογίαν, φυσικήν κατάστασιν, στατιστικήν, τοπωνυμίας της νήσου, ήθη και έθιμα, ιδιώματα της γλώσσης, λεξιλόγιον, δημοτικά άσματα και δημώδεις παροιμίας των κατοίκων αυτής*, εν Αθήναις, εκ του Τυπογραφείου Α. Καλαράκη κάτωθι του Δημαρχείου, 1896.

² Στο ιδρυτικό καταστατικό της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος, με ημερομηνία 17 Μαΐου 1882, αναφέρεται ως σκοπός της ίδρυσης «η περισυναγωγή ιστορικής και εθνολογικής ύλης και αντικειμένων συντελούντων εις διαφώτισιν της μέσης και νεωτέρας ελληνικής ιστορίας και φιλολογίας, του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού και σύστασις Μουσείου και Αρχείου περιλαμβανόντων τα

Η συγκρότηση των τεσσάρων αυτών μεγάλων συλλογών³ στην πρωτεύουσα του κράτους γίνεται σε μία ευαίθητη ιστορικά εποχή, κατά την οποία γενικότερα τα έργα των λαϊκών τεχνών αντιμετωπίζονται ως «καλλιτεχνήματα», ως έργα που συλλέγονται για την αισθητική αξία τους, προκειμένου να τεκμηριώσουν -και αυτά- τη συνέχεια της ελληνικής τέχνης -και του ελληνισμού- στους αιώνες.

Οι συλλογές των Μουσείων⁴ εμπλουτίστηκαν τότε με δωρεές από ιδιώτες και συλλέκτες, κατόχους κάποτε πραγματικά αριστουργηματικών έργων, βαρύτιμων, πλούσια κεντημένων ενδυμάτων καθώς και κοσμημάτων, αλλά, κυρίως, με αγορές από «πλανόδιους μεταπράτες» ή από γνωστούς αρχαιοπώλες της εποχής.

τοιαύτα μνημεία του εθνικού βίου» (βλ. σχετικά Τάκης Λάμπας, *Τα 100 χρόνια της Ιστορικής – Εθνολογικής Εταιρείας και του Μουσείου της* (1882-1982), Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία, Αθήνα 1982).

Το 1910 η Καλλιρρόη Παρρέν ιδρύει το Λύκειο των Ελληνίδων. Η έγκριση του καταστατικού του δημοσιεύεται στο φύλλο της Εφημερίδος της Κυβερνήσεως, με ημερομηνία 19.2.1911: «Κατά το Καταστατικόν, σκοπός του Λυκείου των Ελληνίδων είναι ο μεταξύ των Γυναικών των Γραμμάτων, των Επιστημών, των Τεχνών Σύνδεσμος, προς εξυπηρέτησιν της προόδου του φύλου των, προς υπεράσπισιν και προστασίαν αυτών και προς αναγέννησιν και διατήρησιν των ελληνικών Εθίμων και Παραδόσεων, ως και Ελληνικών Χορών, ασμάτων, Εθνικών Ενδυμασιών, κλπ.» (βλ. σχετικά Ελ. Μπόμπου-Πρωτοπαπά, *Το Λύκειο των Ελληνίδων 1911-1991*, Αθήνα 1993, σ. 24-25).

Το 1918 ιδρύεται το Μουσείο Ελληνικών Χειροτεχνημάτων, το οποίο αργότερα (1923) μετονομάζεται σε «Εθνικό Μουσείο Κοσμητικών Τεχνών», με σκοπό την «διά της σπουδής των εν αυτώ συγκεντρωμένων αντικειμένων δημιουργία Εθνικής Κοσμητικής Τέχνης κατά τας ποικίλας αυτής εφαρμογάς» (βλ. Τ. Χατζηνικολάου, «Η στροφή στο λαϊκό πολιτισμό και τα πρώτα μουσεία», *Εθνογραφικά* 12-13 (2003), σ. 14).

Το Μουσείο Μπενάκη ιδρύεται από τον Αντώνη Μπενάκη, με νομοθετικό διάταγμα του 1930, «εις μνήμην Εμμανουήλ και Βιργινίας Μπενάκη» και με σκοπό «να υποβοηθήση την ώθησιν η οποία δίδεται ήδη εν Ελλάδι εις την υφαντουργικήν, την ξυλογλυπτικήν, την κεραμουργίαν, το κέντημα και τας λοιπάς συναφείς τέχνας ...» (βλ. Χατζηνικολάου, ό.π., σ. 15).

³ Για τον ορισμό της συλλογής βλ. στον J. Alsop, *The Rare Art Traditions. The History of Collecting and its Linked Phenomena*, Thames & Hudson, Λονδίνο 1982, σ. 70, και ακόμη στη S. Pearce, *On Collecting. An investigation into collecting in the European tradition*, Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη 1995, σ. 27. Μια ιστορική και ανθρωπολογική προσέγγιση στην έννοια της συλλογής βλ. Ελεων. Σκουτέρη-Διδασκάλου, «Ό,τι δεν αξιόθηκα ν' αποκτήσω τότε, αυτό κατέχω ακόμη. Για μια ανθρωπολογία της συλλογής», *Εθνογραφικά* 12-13 (2003), σ. 47-79..

⁴ Ορισμούς της έννοιας «μουσείο» βλ. στους A. Gob & N. Drouguet, *La Muséologie: Histoire, développements, enjeux actuels*, Armand Colin, Παρίσι 2004. Βλ. και Μ. Οικονόμου, *Μουσείο: αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός*, Αθήνα 2002.

Η πρακτική αυτή ωστόσο οδήγησε σε μιαν άνιση κατανομή του ενδιαφέροντος για τα έργα του υλικού λαϊκού πολιτισμού: τα καθημερινά χρηστικά αντικείμενα, φθαρμένα από την πολυχρησία, θεωρήθηκαν άνευ σημασίας και αγνοήθηκαν, γεγονός που επέδρασε, σε μεγάλο βαθμό, καθοριστικά στη συγκρότηση και, εν συνεχεία, στη διαχείριση των πρώτων μεγάλων ελληνικών μουσειακών συλλογών⁵, περιορίζοντας στο εξής τη γνώση όλων των εκφάνσεων του καθημερινού υλικού λαϊκού πολιτισμού.⁶

Από την άλλη πλευρά, η εισαγωγή των αντικειμένων που δωρήθηκαν ή αγοράστηκαν στα μουσεία όχι μόνο τα περιέβαλε με μια ξεχωριστή «αίγλη», αλλά και τα καθιστούσε αυτόματα αντικείμενα «αυθεντικά»⁷, που δεν επιδέχονταν καμία αμφισβήτηση.⁸

Στο «πρωτογενές» υλικό των μουσειακών ενδυματολογικών συλλογών βασίστηκαν, εν πολλοίς, οι ενδυματολογικές μελέτες μέχρι σήμερα. Το ερώτημα όμως είναι, ως ποιο βαθμό οι ερευνητές έχουν αναζητήσει, παρακολουθήσει και υπολογίσει τη διαδρομή των ενδυμάτων κατόπιν αυστηρής έρευνας και του αρχαιακού υλικού των μουσειακών συλλογών που τα «τεκμηριώνει» στους Δελτιοκαταλόγους τους: αν έχουν δηλαδή παρακολουθήσει το «άλμα» των ενδυμάτων από τους «τόπους εκκίνησής» τους, -τις κοινότητες δηλαδή, που τα «γέννησαν» και τα χρησιμοποίησαν-

⁵ Για τα χαρακτηριστικά μιας μουσειακής συλλογής με βάση τα οποία διαχωρίζεται από άλλες συλλογές βλ. E. G. Nickolson και S. L. Williams “Developing a working definition for the museum collection”, *Inside Line* (Texas Association of Museums), Fall 2002, σ. 1-4.

⁶ Ανασκόπηση της έρευνας του υλικού λαϊκού βίου και πολιτισμού βλ. στον Στέλιο Παπαδόπουλο, *Η χαλκοτεχνία στον ελληνικό χώρο, τόμος πρώτος: Η χαλκοτεχνία στον ελληνικό χώρο (1900 – 1975) κατά τις προφορικές μαρτυρίες των χαλκουργών. Συμβολή στην εθνογραφική τεχνολογία*, διδακτορική διατριβή, Ναύπλιο 1982, σ. 11-42, και ακόμη βλ. Μιχάλης Γ. Μερακλής, «Η μελέτη του υλικού πολιτισμού: μια όχι άσκοπη αναδρομή», *Θέματα Λαογραφίας*, Αθήνα 1999, σ. 75-88.

⁷ Η αυθεντικότητα αποτελεί ένα από τα στοιχεία που συνθέτουν τα δέκα αντιθετικά ζεύγη, με βάση τα οποία προσδιορίζονται τα κριτήρια για την ένταξη ενός αντικειμένου σε μια συλλογή. Βλ. σχετικά S. Pearce, «Collecting as medium and message», στο συλλογικό τόμο E. Hooper-Greenhill (επιμ.), *Museum, Media, Message*, Λονδίνο 1994, σ. 15-23. Για τα διάφορα συστήματα αξιολόγησης των αντικειμένων που ενσωματώνονται σε μια συλλογή, βλ. W. Lipe, «Value and meaning in cultural resources» στο H. Cleere (επιμ.) *Approaches to the Archaeological Heritage*, Cambridge 1984, σ. 1-11, και T. Darvill, «Value systems in archaeology» στο M. Cooper, A. Firth, J. Carman (επιμ.), *Managing Archaeology*, Λονδίνο 1995, σ. 40-50.

⁸ Για τη συλλεκτική αξία των αντικειμένων βλ. Ph. Blom, *To Have and to Hold : An Estimate History of Collectors and Collecting*, Γούντστοκ και Νέα Υόρκη 2003, όπου και εκτενής βιβλιογραφία.

προς τους «μουσειακούς τόπους» της εγκατάστασής τους: Τα ετεροτοπισμένα ενδύματα μιας συλλογής, έχοντας απολέσει τη χρηστική-λειτουργική τους αξία, «κουβαλούν», ωστόσο (στο «ταξίδι» της απομάκρυνσής τους από τον τόπο τους και τους ανθρώπους που τα φόρεσαν μέχρι την ένταξή τους στις μουσειακές συλλογές και την περαιτέρω διαχείρισή τους εκεί)⁹, «τα σημάδια του χρόνου και της αλληλεπίδρασής τους με τον άνθρωπο»¹⁰. Διανύουν, -υπό άλλους όρους, υπό άλλες, ποικίλες κατά περίπτωση συνθήκες, συνήθως άγνωστες κι αδιευκρίνιστες-, μια πορεία από το παρελθόν στο παρόν και, βέβαια, και στο μέλλον, με προορισμό τους μια «δεύτερη ζωή» με ένα διαφορετικό περιεχόμενο.

II. Ο σκοπός της ανακοίνωσης

Οι παραπάνω σκέψεις μάς οδήγησαν, με αφορμή το 6^ο Θασιακό Συμπόσιο, στην παρούσα ανακοίνωση, στην οποία μελετάμε τη διαδρομή ετεροτοπισμένων ενδυμάτων της Θάσου, από το νησί τους στην πρωτεύουσα Αθήνα, και τις συνθήκες και τα κριτήρια απόκτησης κι ενσωμάτωσης καθώς και τη διαχείρισή τους, στο εξής, στις προαναφερθείσες τέσσερις μεγάλες μουσειακές συλλογές των Αθηνών (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης¹¹, Μουσείο Μπενάκη¹², Μουσείο Ιστορίας της Ελληνικής Ενδυμασίας του Λυκείου των Ελληνίδων¹³), όπου

⁹ Για το θέμα ενδεικτικά βλ. S. M. Pearce, *Μουσεία, αντικείμενα και συλλογές*, εκδ. Βάνιας, Αθήνα 2002. Βλ. και Αλ. Μπούνια, «Μουσεία και αντικείμενα: 'κατασκευάζοντας' τον κόσμο», στο συλλογικό τόμο Δ. Παπαγεωργίου, Ν. Μπουμπάρη, Ελ. Μυριβήλη (επιμ.), *Πολιτιστική αναπαράσταση*, Αθήνα 2006, σ.141-164. Επίσης, βλ. Αλ. Μπούνια και Ν. Νικονάνου, «Αντικείμενα και μουσεία: ζητήματα εμπειρίας, ερμηνείας και επικοινωνίας», στο συλλογικό τόμο Ν. Νικονάνου και Κ. Κασβίκης (επιμ.), *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο. Ερμηνείες και εμπειρίες του παρελθόντος*, Αθήνα 2008, σ. 69-101.

¹⁰ S. Dudley, «Museum materialities: Objects, sense and feeling», στο συλλογικό τόμο S. Dudley (επιμ.) *Museum Materialities: Objects, Engagements, Interpretations*, Λονδίνο 2010, σ. 7.

¹¹ Για την ενδυματολογική συλλογή του Μ.Ε.Λ.Τ. βλ. Π. Ζώρα, *Κατάλογος Κινητής Εκθέσεως Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης*, Αθήνα 1977. Για το Μ.Ε.Λ.Τ. βλ. και Ελ. Καρασταμάτη-Ρωμαίου, «Το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης και ο ρόλος του στην οργάνωση των ελληνικών λαογραφικών μουσείων», *Λαογραφία* 36 (1990-1992), σ. 121-128.

¹² Γενικά για τις συλλογές του Μουσείου Μπενάκη βλ. Α. Δεληβορριάς – Δ. Φωτόπουλος, *Η Ελλάδα του Μουσείου Μπενάκη*, Αθήνα 1997.

¹³ Για τη συγκρότηση της ενδυματολογικής συλλογής του Μουσείου Ιστορίας της Ελληνικής Ενδυμασίας βλ. Νάντια Μαχά-Μπιζούμη, «Μουσείο Ιστορίας της Ελληνικής Ενδυμασίας. Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον του», *Εθνογραφικά* 12-13 (2003), σ. 177-188, και η ίδια, «Η

σήμερα φυλάσσονται, μέσα από την ενδελεχή μελέτη του αρχαιακού υλικού των Μουσείων αυτών¹⁴. Μελετάμε τα θασιακά ενδύματα ως παράδειγμα και με διττό σκοπό: αφενός, (α) να καταθέσουμε άγνωστο πληροφοριακό υλικό που θα συμβάλει στην περαιτέρω διερεύνηση, αποκατάσταση και αξιολόγηση της θασιακής παραδοσιακής ενδυμασίας και, αφετέρου, (β) να προσθέσουμε μια ερευνητική πρόταση στη μεθοδολογία της μελέτης των τοπικών παραδοσιακών ενδυμασιών, προκειμένου οι μελλοντικές ενδυματολογικές εργασίες να είναι αρτιότερες και επαρκέστερα τεκμηριωμένες, ώστε να οδηγούν σε ασφαλέστερα συμπεράσματα.

III. Η έρευνα για τη θασιακή ενδυμασία

(α) Στα περιηγητικά κείμενα οι αναφορές είναι ελάχιστες τόσο για τη γυναικεία όσο και για την αντρική φορεσιά¹⁵.

(β) Η Αγγελική Χατζημιχάλη παραθέτει περιγραφή μόνο της γυναικείας θασιακής ενδυμασίας στο δίτομο έργο της *Ελληνικαί Εθνικαί Ενδυμασίαι* (Μουσείο Μπενάκη, 1948-1954), με ζωγραφική αναπαράσταση της ενδυμασίας από τον Νικ. Σπέρλιγκ στον Πίνακα αρ 58 (φωτ. 1). Όμως, όπως φαίνεται, από τη μελέτη τουλάχιστον του προσωπικού ανέκδοτου αρχείου της, το οποίο σήμερα φυλάσσεται στο Μουσείο Μπενάκη, η ίδια δεν έκανε επιτόπια έρευνα στη Θάσο. Η Χατζημιχάλη άντλησε τα στοιχεία που δημοσιεύει για τη θασιακή ενδυμασία, κατά πάσα πιθανότητα, από την απαντητική προς αυτήν επιστολή της Έλλης Βασιλικού, προέδρου της Φιλοπτώχου Αδελφότητας Καβάλας, στην οποία είχε αποστείλει γραπτές ερωτήσεις για τη θασιακή ενδυμασία (φωτ. 2, 3). Η Βασιλικού, στην επιστολή της, στις 3/3/1953, δίνει, με αξιοπρόσεκτη σαφήνεια και με λεπτομέρειες, απαντήσεις σε 8 ερωτήσεις της Χατζημιχάλη που αφορούσαν τα υλικά κατασκευής και διακόσμησης του θασιακού πουκάμισου, του νυφικού και του καθημερινού φουστανιού καθώς και εξωτερικών ενδυμάτων (όπως το κοντογούνι και το τσαμαντάνι), κι ακόμη, την πρώτη ύλη της βαφής του κόκκινου χρώματος, την προέλευση των μποξάδων (εννοεί τα λαχούρια), την ονομασία των κοσμημάτων και τον τρόπο κόμμωσης (φωτ. 4,5).

ματιοθήκη του Λυκείου των Ελληνίδων (1911-2000). Ιστορική προσέγγιση στον τρόπο συγκρότησης και διαχείρισης μιας ενδυματολογικής συλλογής», στο Έφη Αβδελά (επ. επιμ.), *Το Λύκειον των Ελληνίδων. 100 χρόνια*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα 2010, σ. 193-231.

¹⁴ Για τη διαχείριση των μουσειακών συλλογών ενδεικτικά βλ. A. Fahy, *Collections Management*, Λονδίνο 1995.

¹⁵ Βλ. G. Perrot, *Mémoire sur l'île de Thasos*, Παρίσι 1864, σ. 71-72.

Η προσεκτική αντιπαραβολή του περιεχομένου της επιστολής Βασιλικού με το δημοσιευμένο κείμενο της Χατζημιχάλη δείχνει ότι η Χατζημιχάλη χρησιμοποίησε στο κείμενό της αυτούσιες τις πληροφορίες της Βασιλικού. Με βάση, πάντως, τις γραπτές ερωτήσεις, όπως τις διατυπώνει η Χατζημιχάλη προς την πληροφορήτριά της, φαίνεται, ότι πρέπει να είχε ήδη, από καιρό, αποκτήσει γνώση ενδυματολογικού υλικού για τη Θάσο, από τις γυναίκες, πιθανόν, που συμμετείχαν στις γνωστές γιορτές του Σταδίου της 4^{ης} Αυγούστου του 1936 (φωτ. 6,7).

(γ) Συστηματική επιτόπια έρευνα για τη θασιακή ενδυμασία δεν έχει γίνει από άλλους μελετητές μέχρι σήμερα. Αποθησαυρίζουμε, όμως, ορισμένες παρατηρήσεις στο γραπτό έργο της Ιωάννας Παπαντωνίου (μεταγενέστερης της Χατζημιχάλη), βασισμένες σε πληροφορίες, που -όπως η ίδια θυμάται σήμερα αγνά-¹⁶ συνέλεξε κατά τις συζητήσεις της με μέλη του Λυκείου των Ελληνίδων Καβάλας (;) κατά τη δεκαετία του 1960.

Σύντομες ακόμη περιγραφές (χωρίς τεκμηρίωση), θασίτικων ενδυμάτων έδωσε και η Σωτηρία Λουκούμη σε ανακοίνωσή της σε Συνέδριο σχετικό με το χορό¹⁷.

Τα παραπάνω κείμενα, στο σύνολό τους, προσφέρουν μιαν αδρή μόνο εικόνα της γυναικείας θασιακής ενδυμασίας στη νυφική-γιορτινή κατεξοχήν σύνθεσή της, κατά τα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ωστόσο, δεν γίνεται σε αυτά καμιά επισήμανση ενδυματολογικών παραλλαγών (φωτ. 8), ή και ουσιαστικών διαφορών κατά κοινότητα στο νησί, κι ακόμη δεν αξιολογούνται τα γεωφυσικά, τα ιστορικά και τα οικονομικά δεδομένα, η διάρθρωση της θασιακής κοινωνίας, και, ειδικότερα, η

¹⁶ Αναφέρει χαρακτηριστικά σε συνέντευξη που έδωσε η Ιωάννα Παπαντωνίου στη Νάντια Μαχά-Μπιζούμη στο Ναύπλιο, στις 16/6/2011:

«Στη Θάσο πήγα το 1958 σε απλή επίσκεψη, όχι ερευνητική. Παρόλα αυτά, όποιον συνάντησα ρωτούσα φυσικά για την τοπική φορεσιά χωρίς να πάρω κάποια σημαντική απάντηση που να μην την γνωρίζω ήδη. Κάποια στιγμή είχαν έρθει στο Λύκειο των Ελληνίδων της Αθήνας, κυρίες του Λυκείου των Ελληνίδων Καβάλας (;) ή κυρίες της Θάσου (;), οι οποίες μας είπαν διάφορες, όχι ιδιαίτερα, διαφωτιστικές λεπτομέρειες. Το κείμενο που έχω στο αρχείο μου προέρχεται από εκείνη τη συζήτηση. Θυμάμαι επίσης, αμυδρά ότι στο Φεστιβάλ Επαρχιών (1965) που έλαβε μέρος και το Λύκειο των Ελληνίδων Αθηνών, κάποιο Λύκειο (της Καβάλας;) παρουσίασε το χορό των προικιών και όσους άλλους χορούς γνωρίζουμε για τη Θάσο».

¹⁷ Σωτ. Λουκούμη, «Η θασίτικη γυναικεία φορεσιά (τα θασίτ'κα)», *Πρακτικά του 10^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Χορευτική Παράδοση και Φορεσιά* (Αρχαία Ολυμπία, 14-16 Ιουλίου 1996), Δ.Ο.Λ.Τ., Αθήνα 1996, σ. 161-163.

θέση, ο ρόλος και οι τρόποι ζωής των γυναικών της, ούτε επισημαίνονται οι γοργές αλλαγές των ενδυματολογικών τρόπων τους, γενικότερα, αυτή την εποχή της εισβολής των ευρωπαϊκών ενδυματολογικών προτύπων, που είχαν ως αποτέλεσμα τον επηρεασμό και σταδιακά την εγκατάλειψη των τοπικών ενδυμασιών γενικότερα στον ελλαδικό χώρο.

IV. Η θασιακή γυναικεία ενδυμασία

Με βάση, πάντως, τα παραπάνω κείμενα, την παραδοσιακή νυφική-γιορτινή ενδυμασία της Θάσου αποτελούν (φωτ. 9):

- (α) Κόκκινο μεταξωτό «π'κάμ'σο» (λευκό σε νεώτερη εκδοχή του).
- (β) Πάνω από το πουκάμισο φοριέται κοντός «αλατζάς» με χρυσοκεντημένα μανίκια.
- (γ) Εν συνεχεία, φοριέται μακρύ, πολύπτυχο αμάνικο μεταξωτό «φ'στάνι ή φ'στάρα» (το οποίο εντάσσεται στην κατηγορία των φουστανιών τύπου «τσούκνα»¹⁸, και παίρνει το όνομά του από το ύφασμα από το οποίο είναι κατασκευασμένο¹⁹: *σταυρουλίδικο, μακότο, λουλουδάτο* (από μεταξωτά κλαδωτά υφάσματα), *στόφφα* (από χρυσοϋφαντη ή αργυροϋφαντη στόφα εξαιρετικής ποιότητας).
- (δ) Πάνω από το φουστάνι, φοριούνται το «*τσαμαντάνι*» και το «*τσικέτο*», το ένα πάνω από το άλλο (αργότερα, πιθανόν, αυτά τα ενδύματα αντικαταστάθηκαν, κατά την άποψη της Ιω. Παπαντωνίου, από το βελούδινο ή τσόχινο «*κοντογούνι*», και έτσι ίσως εξηγείται η ύπαρξη διπλών μανικετιών στο θασιακό κοντογούνι)²⁰.
- (ε) Το σύνολο συμπληρώνει πολύχρωμη μεταξωτή «*ποδιά*» και «*μπακιρένιο μεσοζούναρο*», ή «*μπακιροζούναρο*», βαριά μαλαμοκαπνισμένη «*ζώνη*» (παρόμοια συναντάται και στο Σουφλί και σε άλλες ενδυματολογικές ομάδες της Θράκης, αλλά και στην ανατολική Μακεδονία και στη Χαλκιδική)²¹.

¹⁸ Παπαντωνίου, «Συμβολή στη μελέτη...», ό.π., σ. 16, 18. Με τον όρο «τσούκνα» εννοούμε ένα αμάνικο φόρεμα, σχηματική παραλλαγή της δαλματικής, το οποίο αποτελείται από ένα μονοκόμματο κεντρικό φύλλο μπρος-πίσω και από άλλα δύο πλαϊνά λοξά φύλλα μπρος και δύο πίσω. Συναντάται στη Μακεδονία, στη Θράκη και στη Θάσο. Εκτός Ελλάδας εντοπίζεται ως τύπος στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο μέχρι και τη Ρωσία.

¹⁹ Ιωάννα Παπαντωνίου, *Μακεδονικές φορεσιές*, Ναύπλιο 1992, σ.13.

²⁰ **Ιωάννα** Παπαντωνίου, «Φορεσιές της Μακεδονίας», *Μακεδονική Ζωή*, τεύχ. 96 (1974), σ. 24-31.

²¹ Αγγελ. Χατζημιχάλη, «Η φορεσιά της Σουφλιώτισσας», *Αρχαίον Θρακικού Λαογραφικού Θησαυρού* 15 (1948-1949), σ. 218, σημ. 2.

(στ) Το κεφάλι καλύπτει «φέσι» με περιτυλιγμένο σταμπωτό «τσεμπέρι», και πάνω στο φέσι πέφτει το μεγάλο μάλλινο σταμπωτό «λαχούρι» (το φορούσαν στην εκκλησία) ή το μεταξωτό, σταμπωτό, επίσης, «σπαλέτο» (το φορούσαν στα πανηγύρια).

V. Θασιακά ενδύματα στις μουσειακές συλλογές της Αθήνας

1. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο (το Μουσείο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας), φυλάσσονται σήμερα:

(α) Τέσσερα μεμονωμένα ενδύματα, εκ των οποίων ένα μόνο ανδρικό. Αγοράστηκαν από παλαιοπώλη (2004).

(β) Τέσσερα κοσμήματα, εκ των οποίων το «περιλαίμιο» με τον αριθμό εισαγωγής 7460, είναι «δωρεά» της Ζωής Μαζαράκη-Αινιάν (1985), και αποτελεί το πρώτο θασιακό αντικείμενο που αποκτήθηκε από το μουσείο.

Τα υπόλοιπα κοσμήματα της συλλογής έχουν αποκτηθεί με αγορά από παλαιοπώλες. (Τα τρία από αυτά (7460, 7228, 6870) παρουσιάστηκαν στην έκθεση του Ε.Ι.Μ. με το θέμα «Ελληνικά Κοσμήματα» (Αθήνα 1991, Θεσσαλονίκη 1992 και Κύπρο 1995).

2. Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης (Μ.Ε.Λ.Τ.)

Στο Μ.Ε.Λ.Τ. φυλάσσονται:

(α) Επτά πλήρεις θασιακές ενδυμασίες,²² οι οποίες αποτελούνται από μεταξωτό ή βαμβακερό «πουκάμισο», «τραχηλιά», στοφένιο ή μεταξωτό «φουστάνι», τσόχινο ή βελούδινο «κοντογούνι», μεταξωτό χρυσοκεντημένο «ζιπούνι», στοφένια ή βελούδινη «ποδιά», σταμπωτό μεταξωτό ή βαμβακερό «μαντίλι», «φέσι» με τυλιγμένο μαντίλι, ζεύγος «κάλτσες».

(β) Τέσσερις ελλιπείς ενδυμασίες,²³ οι οποίες αποτελούνται συνήθως από βασικά τμήματα της γυναικείας θασιακής ενδυμασίας, δηλαδή «φουστάνι», «ποδιά» και «μαντίλι» ή «φουστάνι» και «κοντογούνι» ή «φουστάνι» και «πισλί» και

(γ) Μια σειρά από μεμονωμένα ενδύματα.²⁴

²² Τα αντικείμενα φέρουν τους αριθμούς εισαγωγής (ΑΜ): 10766-1/-7, 3125-1/-5, 4114-1/-7, 4491-1/5, 5780-5787, 6854-1/-5, 9160-1/-7.

²³ Τα αντικείμενα φέρουν τους αριθμούς εισαγωγής (ΑΜ): 11408-1/-3, 18158-1/-2, 4576-1/-3, 6598-1/-2.

(δ) Κοσμήματα.

Η πρώτη εισαγωγή θασιακών ενδυμάτων στη συλλογή του Μ.Ε.Λ.Τ. έγινε στις 24/5/1962 (ΑΜ: 2930-2937) και αφορά οκτώ μαντίλια κεφαλής με σταμπωτό διάκοσμο, αγορασμένα έναντι 2.000 δραχμών από τον Σπύρο Ζούμα («πλανόδιο παλαιοπώλη», όπως αναφέρεται στο Πρακτικό αγοράς του Μουσείου).

Στα χρόνια που ακολούθησαν, η συλλογή περιστασιακά εμπλουτίστηκε, κυρίως, με αγορές συνόλων ή μεμονωμένων ενδυμάτων, από παλαιοπώλες (Αλεξόπουλος, Γερβάσιος Τοζάκογλου, Δημητρέςσης, Χρ. Βλάχος (φωτ. 10) και Ιγνάτιος Γιακουμής), αλλά και από ιδιώτες.

Επίσης, στις 16/2/1963, το Μ.Ε.Λ.Τ. αγόρασε από την Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών (Ε.Η.Μ., Ιωάννινα) τρία ενδύματα: ένα φέσι, ένα φουστάνι από βαμβακερό ταφτά και ένα «πισλί» (με αριθμούς εισαγωγής 6597 και 6598-1/-2 αντίστοιχα).

Μία μόνο δωρεά (Hevo Hokweda) θασιακών ενδυμάτων καταγράφεται στις 20/7/2004, αποτελούμενη από δύο ενδύματα, τσόχινο «γιλέκο» και «φουστάνι».

Είναι, εξάλλου, αξιοπρόσεκτο, (σύμφωνα με το Πρακτικό αρ.155/4-12-1974), ότι στη συλλογή του Μ.Ε.Λ.Τ. εντάχθηκε και μια σειρά από θασιακά κοσμήματα (περιλαίμια, βραχιόλια και ζώνες), τα οποία προήλθαν από διαδικασία ανταλλαγής μεταξύ του Μ.Ε.Λ.Τ. και του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου, καθώς το Μ.Ε.Λ.Τ. παραχώρησε τότε στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο μια συλλογή παλαιοχριστιανικής και βυζαντινής κεραμικής «*επ' ανταλλαγή με την συλλογήν λαϊκής αργυροχοΐας, την οποίαν η Αρχαιολογική Υπηρεσία είχεν από ετών αγοράση από την αείμνηστον Αγγελικήν Χατζημιχάλη, και η οποία φυλάσσεται εις τας αποθήκας του Βυζαντινού Μουσείου*». Τα παραπάνω κοσμήματα χαρακτηρίζονται μάλιστα ως αντικείμενα της «Συλλογής Χατζημιχάλη»!

3. Μουσείο Μπενάκη

Στη συλλογή του Μουσείου Μπενάκη σημαντικός αριθμός θασιακών ενδυμασιών, μεμονωμένων ενδυμάτων καθώς και κοσμημάτων²⁵ προέρχεται, κυρίως, από δωρεές

²⁴ Τα αντικείμενα φέρουν τους εξής αριθμούς εισαγωγής (ΑΜ): 11415, 11437, 11438, 11977, 15911, 2930-2937, 2952, 3051, 3938, 4116-4124, 5439-1,2, 5768, 6965, 8460, 8466, 8537, 8538, 8654, 8845, 8908, 8909, 8910.

²⁵ Τα θασιακά κοσμήματα της συλλογής του Μουσείου Μπενάκη φέρουν τους παρακάτω αριθμούς ευρετηρίου: ΕΑ739 (περιλαίμιο), ΕΑ1121 (περιλαίμιο), ΕΑ427 (περιλαίμιο), ΕΑ428 (περιλαίμιο), ΕΑ441 (περιλαίμιο), ΕΑ166 (ζώνη με πόρπη), ΕΑ1396 (περιλαίμιο), ΕΑ2024 (πόρπη), ΕΑ1123

ιδιωτών και φορέων, -της Αλεξάνδρας Χωρέμη, το γένος Μπενάκη²⁶, και -του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.)²⁷ και λιγότερο από αγορές.

Το πρώτο θασιακό ένδυμα που εντάχθηκε στη συλλογή του Μπενάκη ήταν ένα μεταξωτό πουκάμισο (ΕΕ837) αγορασμένο από τον αρχαιοπώλη Θεόδωρο Ζουμπουλάκη, έναντι 1000 δραχμών, στις 14/11/1933.

Δύο χρόνια αργότερα, στις 20/12/1935, το Μουσείο αγόρασε από ιδιώτη (τη Μαρίκα Ιωάννου), αντί μόλις 350 δραχμών, ένα χρυσοῦφαντο θασιακό φουστάνι από μεταξωτό Προύσας, «πιθανόν» -κατά το δελτίο Εισαγωγής- του 16^{ου}-17^{ου} αιώνα (φωτ. 11). Το «φουστάνι» αποτελεί σήμερα το κύριο τμήμα της θασιακής ενδυμασίας (με αρ. ευρετηρίου ΕΕ1536, φωτ. 12), στη μόνιμη έκθεση του Μουσείου, συνδυασμένο, όμως, με νυφικό κόκκινο μεταξωτό «πουκάμισο» (δωρεά Παναγιώτη Λιδωρίκη), το οποίο φέρει κεντημένη στα μανίκια τη χρονολογία 1775 ! (φωτ. 13)

Επίσης, το 1975, η Ελένη Ευκλείδη με κληροδότημά της, άφησε στο Μουσείο Μπενάκη μια σειρά από ελληνικά τοπικά ενδύματα, μεταξύ των οποίων δύο πουκάμισα (ΕΕ5857, ΕΕ6148), ένα ποδόγυρο πουκάμισου (ΕΕ6094) ένα φουστάνι (ΕΕ5858), και ένα μαντίλι κεφαλής (ΕΕ6040) από τη Θάσο.

4. Μουσείο Ιστορίας της Ελληνικής Ενδυμασίας

Στη συλλογή του Μουσείου Ιστορίας της Ελληνικής Ενδυμασίας του Λυκείου των Ελληνίδων φυλάσσονται:

(περιλαίμιο), ΕΑ1395 (περιλαίμιο), ΕΑ1122 (περιλαίμιο), ΕΑ873 (περιλαίμιο), ΕΑ734 (περιλαίμιο), ΕΑ1394 (περιλαίμιο), ΕΕ2111 («ζώνη με αργυράν πόρπη»).

²⁶ Η δωρεά της Αλεξάνδρας Χωρέμη περιλαμβάνει τα αντικείμενα με αριθμούς ευρετηρίου: ΕΕ1533 («φστάνι»), ΕΕ1398 («τσικέτο»), ΕΕ1932 (ποδιά), ΕΕ1535 («φστάν»), ΕΕ1399 («τσικέτο») ΕΕ2447 («λαχούρι»), ΕΕ841 (υποκάμισο), ΕΕ1221 («αλατζάς»), ΕΕ1534 («φστάν»), ΕΕ1397 (κοντογούνι), 2111 (ζώνη), ΕΕ2446α-β («φεσάκι με υποσιαγόνιον» και «μανδήλι βαμβακερό»), ΕΕ2445 («λαχούρι»), ΕΕ1933 (ποδιά), ΕΑ1121 («περιδέραιον»), ΕΕ840 (τμήμα πουκάμισου), ΕΕ1931 (ποδιά), ΕΕ1932 (ποδιά), ΕΕ1933 (ποδιά), ΕΕ1534 («φσταν»).

²⁷ Η δωρεά του Ε.Ο.Τ. περιλαμβάνει τα αντικείμενα με αριθμούς ευρετηρίου: ΕΑ2024 (πόρπη), ΕΕ3471 («υποκάμισον από βαμβακερό υφαντό»), 3472 («“αλατζάς”», εσωτερικό γελέκι, από ερυθρόν βαμβακερόν σατέν»), ΕΕ3473 («φόρεμα βαμβακομέταξον»), ΕΕ3474 («κοντογούνι»), ΕΕ3475 (ποδιά), ΕΕ («ζώνη με πόρπη αργυράν»), ΕΕ3486 («ζωνάρι από μεταξωτόν υφαντόν»), ΕΕ3477 (φεσάκι), ΕΕ3478 («τσεμπέρι λεπτόν βαμβακερόν...»), ΕΕ3479 («μεγάλο κίτρινο μανδίλι βαμβακερόν με έντυπον ανθικόν διάκοσμον...»).

(α) Εξήντα μεμονωμένα θασιακά ενδύματα, από τα οποία τα δεκαέξι αποτελούν δωρεά της Ιωάννας Παπαντωνίου. Η δωρεά έγινε τμηματικά στις αρχές της δεκαετίας του 1960 και στη συνέχεια στις αρχές της δεκαετίας του 1970.

Τα υπόλοιπα σαραντατέσσερα ενδύματα προέρχονται από αγορές του Λυκείου, χωρίς να έχουν καταγραφεί τα ονόματα των πωλητών τους.

Με την παραπάνω δωρεά και τις αγορές, σχηματίζεται στο Λύκειο Ελληνίδων η «ομάδα της Θάσου», η οποία για πολλά χρόνια καλύπτει τις ενδυματολογικές ανάγκες των παραστάσεων της χορευτικής ομάδας του Λυκείου των Ελληνίδων στο εσωτερικό και στο εξωτερικό (Ολλανδία, Γερμανία, Φιλανδία, Κύπρο, Αυστρία, Ελβετία, Βέλγιο, Δανία και Τουρκία), καθώς «σε όλες τις εμφανίσεις οι χορευτικές ομάδες του Λυκείου φορούσαν και φορούν πάντοτε αυθεντικές ενδυμασίες»²⁸.

(β) Δύο ελλιπή θασιακά γυναικεία σύνολα (με αριθμούς εισαγωγής ΑΜ788 και ΑΜ789), με κύρια τμήματά τους το φουστάνι, την ποδιά, το μαντίλι της κεφαλής, και το κοντογούνι (με αριθμό εισαγωγής 788/1,γ, με τη θασιακή του όμως προέλευση υπό αμφισβήτηση).

Δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι για την εγκυρότητα των πληροφοριών που καταγράφονται στο Μητρώο Εισαγωγής του Μουσείου του Λυκείου των Ελληνίδων, καθώς για τα εισηγμένα αντικείμενα στο Λύκειο δεν υπάρχουν χειρόγραφοι Δελτιοκατάλογοι με τα βασικά στοιχεία του κάθε αντικειμένου.²⁹ Όλα, πάντως, τα θασιακά ενδύματα της συλλογής του Λυκείου των Ελληνίδων σήμερα είναι ενταγμένα στην Ιματιοθήκη του Μουσείου Ιστορίας της Ελληνικής Ενδυμασίας του Λυκείου των Ελληνίδων (έτος ίδρυσης το 1988), έχουν ψηφιοποιηθεί³⁰ (φωτ. 14) κι έχουν αποτελέσει πρότυπα για την κατασκευή αντιγράφων θασιακών ενδυμασιών από το Εργαστήριο του Λυκείου, τα οποία πήραν τη θέση των αυθεντικών που για

²⁸ Το απόσπασμα προέρχεται από το κείμενο στο παλιό τρίπτυχο (ενημερωτικό φυλλάδιο) του Λυκείου των Ελληνίδων, μέχρι και το 2004, οπότε και άλλαξε.

²⁹ Για τα προβλήματα στην ταξινόμηση των μουσειακών αντικειμένων που προέρχονται από την ελλιπή τεκμηρίωσή τους, βλ. Π. Θεολόγη-Γκούτη, «Η τεκμηρίωση των λαογραφικών και εθνογραφικών συλλογών», *Εθνογραφικά* 12-13 (2003), σ. 133-140, και ακόμη η ίδια, «Η μουσειακή τεκμηρίωση στο σύγχρονο λαογραφικό μουσείο» στο Φ. Λέκκα και Π. Κομπορόζος (επιμ.), *Προσεγγίσεις στην Πολιτισμική Ιστορία και στον Μουσειακό Ορίζοντα μιας ημιορεινής θεσσαλικής κοινότητας: Πορτίτσα*, Αθήνα, σ. 257-268.

³⁰ Βλ. το ψηφιοποιημένο υλικό της συλλογής του Λυκείου στον διαδικτυακό τόπο: http://www.lykeionellinidon.gr/portal/View_object.aspx?id=8712/15&lang=gr.

πολλά χρόνια χρησιμοποιήθηκαν από τη χορευτική ομάδα του Λ.τ.Ε., όταν αυτά αποσύρθηκαν για φύλαξη στις μουσειακές αποθήκες.

VI. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η μελέτη του θασιακού ενδυματολογικού υλικού στα αρχεία των τεσσάρων αθηναϊκών μουσείων, που συνοπτικά εδώ παρουσιάσαμε, μας οδηγεί στις παρακάτω παρατηρήσεις:

1. Οι 4 μουσειακές συλλογές φυλάσσουν κατεξοχήν γυναικεία «θασιακά» ενδύματα και κοσμήματα, με αξιοσημείωτη την απουσία ανδρικών ενδυμάτων (εξαιρέση αποτελεί το ανδρικό γιλέκο της συλλογής του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου).

2. Στους Δελτιοκαταλόγους των μουσείων δεν καταγράφεται πληροφορία για την καταγωγή των ενδυμάτων -από ποια δηλαδή κοινότητα της Θάσου προέρχονται-, ούτε για την κοινωνική τους ιστορία και την ταυτότητα των ατόμων που τα φόρεσαν. Πρόκειται, πάντως, για ενδύματα με εορτινό χαρακτήρα (εξαιρέση αποτελεί το «φουστάνι ηλικιωμένης» από βαμβακερό *γκρο* ύφασμα της συλλογής του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου (αρ. εισ. 14520), έτσι όπως τουλάχιστον χαρακτηρίζεται στο δελτίο του.

3. Η χρονική προέλευση των ενδυμάτων, στο σύνολό τους, τοποθετείται στα τέλη του 19^{ου} και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα (εξαιρέση αποτελεί το «φουστάνι» του «16ου-17^{ου} αι.» και το «πουκάμισο» που φέρει κεντημένη τη χρονολογία «1775» της συλλογής του Μουσείου Μπενάκη).

Κανένα από τα ενδύματα δεν συνδέεται με τα νεότερα ευρωπαϊκά ενδυματολογικά ρεύματα.

4. Τα θασιακά ενδύματα των αθηναϊκών συλλογών προέρχονται από δωρεές ή αγορές (εξαιρέση ένα κληροδότημα στο Μουσείο Μπενάκη καθώς και μια ανταλλαγή, βλ. Μ.Ε.Λ.Τ.), χωρίς να γίνεται στα Δελτία, -όταν υπάρχουν-, αναφορά στη διαδρομή των ενδυμάτων από τη Θάσο ως τα χέρια των εν Αθήναις προκατόχων τους.

Όσον αφορά τους δωρητές, -γνωστά πρόσωπα της αθηναϊκής αστικής κοινωνίας-, δεν μας είναι γνωστός ο τρόπος που απέκτησαν αλλά και ο λόγος για τον οποίο χάρισαν τα θασιακά ενδύματα/κοσμήματα στα μουσεία.

Όταν πρόκειται για αγορά, στις περισσότερες περιπτώσεις, έγινε από μεταπράτες (αρχαιοπώλες-παλαιοπώλες), με τους οποίους τα μουσεία συνεργάζονταν, όπως φαίνεται και από την επανάληψη των ονομάτων τους στους Δελτιοκαταλόγους (Σπ. Ζούμας, Ιγνάτιος Γιακουμής, κ.ά.).

Δεν μας είναι γνωστό, ωστόσο, πώς τα θασιακά ενδύματα βρέθηκαν στα χέρια των μεταπρατών.

Οι τιμές αγοράς των ενδυμάτων συχνά καταγράφονται στα Δελτία.

5. Φαίνεται ότι οι διευθυντές των μουσείων εμπιστεύονταν τους μεταπράτες, πιθανόν λόγω της μακροχρόνιας συνεργασίας τους. Εμπιστοσύνη δείχνουν και στους ιδιώτες, όπως τουλάχιστον επιτρέπει να εννοήσουμε, ως ένα βαθμό, το περιεχόμενο της αλληλογραφίας των δωρητών με τα Μουσεία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αλληλογραφία του Παν. Λιδωρίκη, δωρητή ενός θασιακού πουκάμισου στο Μουσείο Μπενάκη, με τον ίδιο τον Αντώνη Μπενάκη, καθώς σε επιστολή του ο Λιδωρίκης ανασκευάζει λανθασμένη πληροφορία που ο ίδιος είχε δώσει στον Μπενάκη σχετικά με τη μορφολογία του πουκάμισου.

6. Η εισαγωγή των θασιακών ενδυμάτων στις αθηναϊκές μουσειακές συλλογές κι η καταγραφή πληροφορίας στους Δελτιοκαταλόγους έχει γίνει χωρίς να έχει προηγηθεί συστηματική ερευνητική εργασία τεκμηρίωσης και ταυτοποίησης του υλικού. Αυτό γίνεται φανερό και από την απουσία τοπικών ενδυματολογικών όρων στην περιγραφή των θασιακών ενδυμάτων και κοσμημάτων.

7. Στα Δελτία των Μουσείων δεν διαπιστώνεται χρήση κοινής ενδυματολογικής γλώσσας και όρων για την περιγραφή των ενδυμάτων. Αντίθετα, για το ίδιο αντικείμενο χρησιμοποιούνται διάφοροι ενδυματολογικοί όροι (για παράδειγμα, για το «τσικέτο» -το εξωτερικό μανικωτό ζακέτο-, διαβάζουμε γενικούς όρους όπως: «γιλέκο», «κοντογούνι», «ζακέτο»).

8. Οι περιγραφές ενδυμάτων και κοσμημάτων στα Δελτία -όταν αυτά βέβαια υπάρχουν- συνήθως είναι λιτές, ανεπαρκείς (εξαιρέση αποτελούν οι λεπτομερείς, συνοδευόμενες μάλιστα και από σχέδια με κεντητικά μοτίβα, περιγραφές των Δελτίων του Μουσείου Μπενάκη). Για τις περισσότερες συλλογές δεν γνωρίζουμε τους συντάκτες των δελτίων των αντικειμένων.

9. Παρατηρείται, ακόμη, επιπόλαιος συνδυασμός μεμονωμένων ενδυμάτων στο στήσιμο θασιακών ενδυμασιών ως σύνολο, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την περίπτωση του Μουσείου Μπενάκη (που αναλύθηκε παραπάνω).

10. Τα περισσότερα θασιακά ενδύματα των Αθηνών φυλάσσονται στις μουσειακές αποθήκες. Εκτίθεται μόνο ένας μικρός αριθμός από αυτά στις μόνιμες συλλογές, και, σπανιότερα, περιλαμβάνονται σε κινητές θεματικές εκθέσεις.

VII. Επιλογικά

Τα μουσειακά αντικείμενα γενικά -και μεταξύ αυτών τα ενδύματα, εν προκειμένω,- υπόκεινται στο σύστημα των κανόνων και των μεθόδων που προσδιορίζουν και καθορίζουν τη συλλεκτική και εκθεσιακή, στη συνέχεια και κατ' επέκταση, «ιδεολογία», την «πολιτική» και πρακτική ενός μουσείου.

Η απομάκρυνσή τους από το φυσικό τους περιβάλλον κι η ενσωμάτωσή τους σε μια συλλογή ετεροτοπισμένων αντικειμένων συνιστά την απαρχή μιας «νέας» ζωής τους σε ένα διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον, όπως είναι αυτό του μουσείου, εκεί όπου πλέον λειτουργούν, και πρέπει να λειτουργούν, όχι μόνο για τον επιστημονικό κόσμο αλλά και για ένα ευρύ κοινό³¹, ως ιστορικά πολύσημα έργα³², ως «αυθεντικοί» εκφραστές συγκεκριμένου τόπου (καταγωγή), χρόνου (παρελθόν), και αξιακού συστήματος (δομές, αρχές, νοοτροπίες, βιοθεωρία), φορτισμένα με ποικίλα μηνύματα και νοήματα.

Η διερεύνηση της «τύχης» των ετεροτοπισμένων ενδυμάτων μέσα από τη μελέτη των αρχείων τεσσάρων μεγάλων μουσειακών συλλογών της Αθήνας, -η Θάσος έδωσε, εν προκειμένω, ένα καλό παράδειγμα-, βεβαιώνει ότι το «ταξίδι» τους από τον «τόπο εκκίνησής» τους στο «μουσειακό τόπο», από μόνο του, συνιστά μια ιστορική διαδρομή:

χρηστικά αντικείμενα → συλλεκτικά αντικείμενα →
→μουσειακά αντικείμενα → μουσειακά εκθέματα,

αλλά αυτό το ταξίδι, εντέλει, παραμένει, ως ένα μεγάλο βαθμό, δύσκολο, πολύπλοκο και ανεξιχνίαστο.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

³¹ Για τον εκπαιδευτικό ρόλο των μουσείων βλ. E. Hooper-Greenhill, *The Educational Role of the Museum*, Λονδίνο 1999. Επίσης, βλ. J. Falk και L. Dierking, *Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning*, CA: Altamira Press 2000, G. Hein, «Museum Education», στο συλλογικό τόμο S. McDonald (επιμ.), *A Companion to Museum Studies*, Blackwell Publishing 2006, σ. 340-352.

Για το ίδιο θέμα στην ελληνική βιβλιογραφία, βλ. Ει. Νάκου, «Το επιστημολογικό υπόβαθρο της σχέσης μουσείου, εκπαίδευσης και Ιστορίας», στο συλλογικό τόμο Γ. Κόκκινος, και Ευ. Αλεξάκη (επιμ.), *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*, Αθήνα 2002, σ. 115-128, Ν. Νικονάνου, «Ο ρόλος της μουσειοπαιδαγωγικής στα σύγχρονα μουσεία», *Τετράδια Μουσειολογίας* 2 (2005), σ. 18-25, Ν. Νικονάνου και Κ. Κασβίκης, *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο. Εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος*, Αθήνα 2008.

³² Βλ. I. Hodder, *The Meanings of Things. Material Culture and Symbolic Expressions*, Λονδίνο 1991.

- Δεληβορριάς Α.– Φωτόπουλος Δ.**, *Η Ελλάδα του Μουσείου Μπενάκη*, Αθήνα 1997.
- Ζώρα Π.**, *Κατάλογος Κινητής Εκθέσεως Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης*, Αθήνα 1977.
- Θεολόγη-Γκούτη Π.**, «Η τεκμηρίωση των λαογραφικών και εθνογραφικών συλλογών», *Εθνογραφικά* 12-13 (2003), σ. 133-140.
- , «Η μουσειακή τεκμηρίωση στο σύγχρονο λαογραφικό μουσείο» στο συλλογικό τόμο Φ. Λέκκα και Π. Κομπορόζος (επιμ.), *Προσεγγίσεις στην Πολιτισμική Ιστορία και στον Μουσειακό Ορίζοντα μιας ημιορεινής θεσσαλικής κοινότητας: Πορτίτσα*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, σ. 257-268.
- Καρασταμάτη-Ρωμαίου Ελ.**, «Το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης και ο ρόλος του στην οργάνωση των ελληνικών λαογραφικών μουσείων», *Λαογραφία* 36 (1990-1992), σ. 121-128.
- Λάππας Τάκ.**, *Τα 100 χρόνια της Ιστορικής – Εθνολογικής Εταιρείας και του Μουσείου της* (1882-1982), Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία, Αθήνα 1982.
- Λουκούμη Σωτ.**, «Η θασίτικη γυναικεία φορεσιά (τα θασίτ'κα)», *Πρακτικά του 10^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Χορευτική Παράδοση και Φορεσιά* (Αρχαία Ολυμπία, 14-16 Ιουλίου 1996), Δ.Ο.Λ.Τ., Αθήνα 1996, σ. 161-163.
- Μαγά – Μπιζούμη Ν.**, «Μουσείο Ιστορίας της Ελληνικής Ενδυμασίας. Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον του», *Εθνογραφικά* 12-13 (2003), σ. 177-188.
- , «Η ιματιοθήκη του Λυκείου των Ελληνίδων (1911-2000). Ιστορική προσέγγιση στον τρόπο συγκρότησης και διαχείρισης μιας ενδυματολογικής συλλογής», στο συλλογικό τόμο Έφ. Αβδελά (επ. επιμ.), *Το Λύκειο των Ελληνίδων. 100 χρόνια*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα 2010, σ. 193-231.
- Μερακλής Μ. Γ.**, «Η μελέτη του υλικού πολιτισμού: μια όχι άσκοπη αναδρομή», *Θέματα Λαογραφίας*, Αθήνα 1999, σ. 75-88.
- Μπόμπου-Πρωτοπαππά Ελ.**, *Το Λύκειο των Ελληνίδων 1911-1991*, Αθήνα 1993.
- Μπούνια Αλ.**, «Μουσεία και αντικείμενα: “κατασκευάζοντας” τον κόσμο», στο συλλογικό τόμο Δ. Παπαγεωργίου, Ν. Μπουμπάρη, Ελ. Μυριβήλη (επιμ.), *Πολιτιστική Αναπαράσταση*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2006, σ. 141-164.
- Μπούνια Αλ. – Νικονάνου Ν.**, «Αντικείμενα και μουσεία: ζητήματα εμπειρίας, ερμηνείας και επικοινωνίας», στο Ν. Νικονάνου και Κ. Κασβίκης (επιμ.), *Εκπαιδευτικά Ταξίδια στο Χρόνο. Ερμηνείες και Εμπειρίες του Παρελθόντος*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2008, σ. 69-101.

Νάκου Ει., «Το επιστημολογικό υπόβαθρο της σχέσης μουσείου, εκπαίδευσης και Ιστορίας», στο συλλογικό τόμο Γ. Κόκκινος και Ευ. Αλεξάκη (επιμ.), *Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*, Αθήνα 2002, σ. 115-128.

Νικονάνου Ν., «Ο ρόλος της μουσειοπαιδαγωγικής στα σύγχρονα μουσεία», *Τετράδια Μουσειολογίας* 2 (2005), σ. 18-25.

Νικονάνου Ν., & Κασβίκης, Κ., *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο. Εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος*, Αθήνα 2008.

Οικονόμου Μ., *Μουσείο: Αποθήκη ή Ζωντανός Οργανισμός*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2002.

Παπαδόπουλος Στ., *Η χαλκοτεχνία στον ελληνικό χώρο, τόμος πρώτος: Η χαλκοτεχνία στον ελληνικό χώρο (1900 – 1975) κατά τις προφορικές μαρτυρίες των χαλκουργών. Συμβολή στην εθνογραφική τεχνολογία*, Διδακτορική Διατριβή, Π.Λ.Ι., Ναύπλιο 1982.

Παπαντωνίου Ιω., «Φορεσιές της Μακεδονίας», *Μακεδονική Ζωή*, τεύχ. 96 (1974), σ. 24-31.

-----, «Συμβολή στη μελέτη της γυναικείας ελληνικής παραδοσιακής φορεσιάς», *Εθνογραφικά*, 1 (1978), σ. 5-92.

-----, *Μακεδονικές φορεσιές*, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1992.

Pearce S. M., *Μουσεία, Αντικείμενα και Συλλογές*, εκδ. Βάνιας, Αθήνα 2002.

Σκουτέρη-Διδασκάλου Ελεωνόρα, «Ό,τι δεν αξιώθηκα ν' αποκτήσω τότε, αυτό κατέχω ακόμη. Για μια ανθρωπολογία της συλλογής», *Εθνογραφικά* 12-13 (2003), σ. 47-79.

Χατζημιγάλη Αγγελ., «Η φορεσιά της Σουφλιώτισσας», *Αρχείον του Θρακικού Λαογραφικού Θησαυρού* 15 (1948-1949), σ. 209-244.

Χατζηνικολάου Τ., «Η στροφή στο λαϊκό πολιτισμό και τα πρώτα μουσεία», *Εθνογραφικά* 12-13 (2003), σ. 11-26.

Alsop J., *The Rare Art Traditions. The History of Collecting and its Linked Phenomena*, Thames and Hudson, Λονδίνο 1982.

Blom Ph., *To Have and to Hold: an Istimate History of Collectors and Collecting*, The Overlook Press, Γούντστοκ και Νέα Υόρκη 2003.

Darvill T., «Value systems in archaeology» στο συλλογικό τόμο M. Cooper, A. Firth, J. Carman (επιμ.), *Managing Archaeology*, Routledge, Λονδίνο 1995, σ. 40-50.

- Dudley S.**, «Museum materialities: Objects, sense and feeling», στο συλλογικό τόμο S. Dudley (επιμ.), *Museum Materialities: Objects, Engagements, Interpretations*, Routledge, Λονδίνο 2010.
- Fahy A.**, *Collections Management*, Routledge, Leicester Readers in Museum Studies, Λονδίνο 1995.
- Falk J., και Dierking L.**, *Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning*, Walnut Creek, CA, Altamira Press 2000.
- Gob A. και Drouguet N.**, *La Muséologie: Histoire, développements, enjeux actuels*, Armand Colin, Παρίσι 2004.
- Hein G.**, «Museum Education», στο συλλογικό τόμο S. McDonald (επιμ.), *A Companion to Museum Studies*, Blackwell Publishing 2006, σ. 340-352.
- Hodder I.**, *The Meanings of Things. Material Culture and Symbolic Expressions*, Routledge, Λονδίνο 1991.
- Hooper-Greenhill E.**, *The Educational Role of the Museum*, Routledge, Λονδίνο 1999.
- Lipe W.**, «Value and Meaning in Cultural Resources», στο συλλογικό τόμο H. Cleere (επιμ.), *Approaches to the Archaeological Heritage*, Cambridge University Press, Κέιμπριτζ 1984, σ. 1-11.
- Nickolson E. G. & Williams S. L.**, «Developing a working definition for the museum collection», *Inside Line* (Texas Association of Museums), Fall 2002, σ. 1-4.
- Pearce S. M.**, «Collecting as medium and message», στο συλλογικό τόμο E. Hooper-Greenhill (επιμ.), *Museum, Media, Message*, Routledge, Λονδίνο 1994, σ. 15-23.
- , *On Collecting. An Investigation into Collecting in the European Tradition*, Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη 1995.
- Perrot G.**, *Mémoire sur l' île de Thasos*, Παρίσι 1864.